

referatu d–ra Volodymyra Ohrymovycha na Narodnomu Z'їzdi 21 travnja 1923) // Dilo. – 1923. – 24 travnja. – S.1.

3. Narodnij z'їzd. Do politychnyh rezolucij Narod'ogo z'їzdu // Dilo. – 1923. – 26 travnja. – S.1.

4. Ohrymovych V. Za avtonomiju (Moja vidpovid') // Dilo. – 1923. – 1 lypnja. – S.1.

5. Soljar I. Konsolidacijni procesy nacional'no–derzhavnyč'kyh syl Zahidnoi' Ukrai'ny (1923–1928) / I.Soljar. – L'viv, 2010. – 168 s.

6. CDIAL Ukrai'ny. – F.581. – Op.1. – Spr.35.

7. Tam samo. – Spr.95.

8. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny. – F.6. – Op.1. – Spr.49.

9. Dilo. – 1923. – 19 grudnja.

10. CDIAL Ukrai'ny. – F.392. – Op.1. – Spr.47.

11. Tam samo. – F.309. – Op.1. – Spr.2606.

12. Pyrig R.Ja. Zhyttja Myhajla Grushevs'kogo: ostannje desjatylyttja (1924–1934) / R.Pyrig. – K., 1993. – 120 s.

13. Fedorciv F. Stanovyshhe do Radjans'koi' Ukrai'ny / F.Fedorciv // Dilo. – 1924. – 2 grudnja. – S.1.

14. Levyc'kyj D. Shhe pro nashe stanovyshhe do radjans'koi' Ukrai'ny / D.Levyc'kyj // Dilo. – 1925. – 21 ljut. – S.1–2.

15. Biblioteka Narodowa (Warszawa). – Zespól UNDO. – Mf 75611. – S.5.

16. Tysjacha rokiv ukrai'ns'koi' suspil'no–politychnoi' dumky: U 9 t. – T. VII (20–ti – 40–vi roky XX st.). – K., 2001. – 385 s.

Soljar I., Institute of Ukrainian them I. Krypakevicha NAS of Ukraine (Ukraine, Lviv), oleg-muravskiy@ukr.net

Foreign-policy orientations of Ukrainian folk-labour party (1923–1925)

The foreign-policy orientations of leading Ukrainian political force of nationally-state camp of Western Ukraine are considered – Ukrainian folk-labour party (UNTP) in the first half 1920–th Special attention is accented on attitude of party toward the political system of the Poland and political events that took place in Union of Soviet Socialistic Republics (USSR). It is marked that party did not acknowledge the Versailles system of agreements of Ukrainian earth between the USSR, Poland, Romania, Czechoslovakia, decisions of the Riga peaceful agreement in 1921 between Poland and Russian socialistic a federal soviet republic (RSFSR) and Ukrainian socialistic a soviet republic (USRR), decision of Advice of ambassadors of the states of the Entente from March, 15 in 1923 Nonrecognition of the real international acts is starting points of foreign-policy platform of UNTP.

Keywords: UNTP, USRR, Poland, convention, political program.

Соляр И., соискатель, Институт украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины (Украина, Львов), oleg-muravskiy@ukr.net

Внешнеполитические ориентации Украинской народно-трудовой партии (1923–1925 гг.)

Рассмотрены внешнеполитические ориентации ведущей украинской политической силы национально-государственного лагеря Западной Украины – Украинской народно-трудовой партии (УНТП) в первой половине 1920-х гг. Особенное внимание акцентировано на отношении партии к политической системе Второй Речи Посполитой и политических событиях, которые происходили в Союзе Советских Социалистических Республик (СССР). Отмечено, что партия не признавала Версальскую систему договоров о расчленении украинских земель между СССР, Польшей, Румынией, Чехословакией, постановления Рижского мирного договора в 1921 г. между Польшей и Русской социалистической федеральной советской республикой (РСФСР) и Украинской социалистической советской республикой (УССР), решение Совета послов государств Антанты от 15 марта в 1923 г. Непризнание международных актов – исходные пункты внешнеполитической платформы УНТП.

Ключевые слова: УНТП, УССР, Польша, съезд, политическая программа.

* * *

УДК 94(470)“1920–ті”

Позднякова І. С.

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, Кіровоградський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка (Україна, Кіровоград), pozdnyakova@ukr.net

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИДАВНИЦТВ РСФРР – ОРГАНУ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЦЕНЗУРИ

Досліджено цензурну політику в радянській Росії періоду централізації системи управління та контролю за інформаційними потоками.

Ключові слова: цензурна політика, радянська цензура, ідеологічний контроль, Головліт.

В умовах інформаційної війни, яка в наш час ведеться проти незалежної України, чітко простежуються паралелі між діяльністю сучасних російських ЗМІ та радянської пропагандистської машини. Загальновідомим є той факт, що в радянській державі пропаганда мала величезний вплив на громадян, а цензура використовувалася для маніпулювання суспільною свідомістю. Відтак, розгляд питання про організаційне оформлення легального радянського цензурного органу – Головного управління у справах літератури та видавництва (Головліту) РСФРР видається вельми актуальним.

Фактично дослідження історії радянської цензури російськими дослідниками, з об'єктивних причин, розпочалося лише на початку 90-х рр. ХХ ст. З–поміж досліджень 1990-х р. заслуговують на особливу увагу перша монографія з історії радянської цензури А. Блюма [1]. У центрі уваги дослідника – видавнича політика та апарат Головліту. Якісно новий підхід до вивчення історії радянської цензури продемонстровано в працях Г. Жиркова [2]. Він зробив спробу розмежувати військову цензуру та цензурну діяльність центральних органів влади й управління. Для російської історіографії цензурної тематики кінця 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст., характерний проблемно-тематичний напрямок у дослідженні її функцій та завдань. Про це свідчать роботи науковців М. Зеленова, Л. Молчанова, Т. Горяєвої [3; 7]. Так, у монографії М. Зеленова центральне місце відведено аналізу цензури щодо історичної науки та професійних істориків у 1920-х рр.; Л. Молчанов докладніше зупинився на вивченні преси в роки Громадянської війни, її ролі в антибільшовицькому русі; Т. Горяєва розкрила встановлення політичного контролю за радіомовленням у 1920–1930-х рр.

У 1990-х рр. українські вчені, використовуючи матеріали архівів Російської Федерації та України, розпочали досліджувати відмінності в системі цензури РСФРР та УСРР, а також діяльність репресивно-каральної системи в Україні як головного знаряддя реалізації жорсткої цензурної політики. Результатом пошуків стали праці С. Білокона, В. Ченцова, Ю. Шаповала [4]. У дисертації В. Бабюха досліджено роль та місце органів цензури у системі політичного нагляду радянської України 1920–1930-х рр. [5]. З–поміж сучасних українських досліджень вирізняється монографія О. Федотової з історії політичної цензури друкованих видань в радянській Україні, в якій проаналізовано основні напрями цензурного контролю

за бібліотечною, музейною та книготоргівельною сферами в 1917–1990 рр. [6].

Метою даної статті є дослідити процес створення Головліту РСФРР та його місце у радянській цензурній системі.

Отже, з метою об'єднання всіх видів цензури при Наркоматі освіти РСФРР 6 червня 1922 р. було створено Головне управління у справах літератури та видавництва (Головліт РСФРР). Разом з його виникненням у країні було запроваджено режим так званої превентивної цензури, один з найбільш дієвих способів управління друкованими матеріалами. Однією з вагомих причин створення такого централізованого цензурного органу було істотне похвалення книговидавничої справи під впливом переходу до непу, коли постала реальна небезпека того, що потужний пласт щойно утворених приватних та кооперативних видавництв діятиме всупереч ідеологічним настановам правлячої партії.

Деякі дослідники вважають, що на становлення цензури певного впливу завдала внутрішньопартійна та міжпартійна боротьба початку 20–х рр. ХХ ст. (справа М'ясникова, процес над есерами). На становлення цензури впливало й тасмне діловодство апарату ЦК. Започаткування Сталіним шифрованого діловодства у партійній системі (починаючи з 22 червня 1922 р.) виокремило партійні документи з-поміж інших за ступенем секретності [7, с. 257–258].

27 жовтня 1921 р. Політбюро ЦК сформувало комісію для попереднього вивчення питання про діяльність приватних видавництв та поширення на них політичної цензури. Поки питання розглядалося, безпосередні керівники видавничої справи в РСФРР вимагали від вищого політичного керівництва країни чітких вказівок стосовно того, що можна і чого не можна друкувати. У відповідь на прохання завідувача Державним видавництвом РСФРР М. Мещерякова дати відповідну директиву Політбюро ЦК РКП(б) на своєму засіданні 18 листопада 1921 р. ухвалило наступну постанову: “Вказати тов. М. Мещерякову, що він ні в якому випадку не повинен обмежувати допуск до друку книжок, теми яких співзвучають марксизму, Комінтерну і т.п., але в той самий час не допускати опублікування творів реакційного характеру, до яких належать праці релігійного змісту, містичного, антинаукового та книжки політично ворожі” [8, с. 106].

Тим часом разом з Держвидавком на роль головного цензора починає поводити претендувати і Головополітосвіта Наркомосу РСФРР, очолювана Н. К. Крупською. На початку лютого 1922 р. нею було розроблене положення “Про губернські політичні комісії у справах друку”, в якому запропоновано організувати при губполітосвіті політкомісію у справах друку. До складу кожної губернської політкомісії мали входити представники від губвиконкому, губполітосвіти та губчека. До їхньої компетенції входили перегляд усіх заяв щодо надання дозволу на діяльність книговидавництва, видання газет та журналів; нагляд за діяльністю приватних та кооперативних видавництв, а також попередній перегляд усіх рукописів, призначених до друку; притягнення до відповідальності тих, хто порушив положення про приватні видавництва на території губернії [9, с. 30].

З огляду на дії конкурента, політвідділ Держвидаву розробив та розіслав на місця особливу “Інструкцію до положення про губернські політвідділи у справах друку”. Відтепер метою їхньої діяльності ставав нагляд за приватними та кооперативними видавництвами і боротьба із надходженням на ринок будь-якої політично ворожої радянській владі літератури [Там само, с. 30–31].

Проте у цій конфліктній ситуації не перемогла жодна із сторін. Головополітосвіта поставила під свій контроль публічні бібліотеки, відповідно відігравши провідну роль у так званих “чистках” бібліотек від ідеологічно ворожої літератури. Політвідділу ж Держвидаву було доручено цензурувати його власні видання.

Водночас боротьба точилася між політвідділом військової цензури ВНК та політвідділом Держвидаву. Зрештою, у цьому протистоянні лідерство залишилося за останнім. 20 лютого 1922 р. між ними було укладено угоду, згідно з якою усі матеріали періодичного та неперіодичного друку, що могли бути надруковані як державними, так і приватними видавництвами, у рукописному варіанті мали надходити для перегляду до політвідділу Головного управління Держвидаву, де і отримували візу на право опублікування [10, л. 32].

Фактично, кожен елемент системи прагнув довести свою ефективність та самостійність. Однак в нових умовах не було потреби розділяти цензурні функції за різними установами та органами. Вище партійно-державне керівництво почало роботу зі створення єдиного відомства, яке б об'єднало усі види цензури і стало б на захисті його інтересів.

Власне саме рішення про організаційне об'єднання цензурних функцій, що розподілені між різними відомствами, прийняте 10 лютого 1922 р. на засіданні Оргбюро ЦК РКП(б). Було вирішено надалі не розпорюшувати цензурні функції, а сконцентрувати їх під одним управлінським “дахом” [7, с. 247].

Вирішальне значення у процесі формування нового органу радянської цензури мало засідання Політбюро ЦК РКП(б) від 22 березня 1922 р. за участю Л. Каменева, Й. Сталіна, М. Калініна та О. Рикова. Дев'ятим на порядку денному стояло питання про військово-політичну цензуру ДПУ (6 лютого 1922 р. Всеросійська надзвичайна Комісія була реорганізована в Державне політичне управління (ДПУ). – Авт.). Воно обговорювалося за участю представників низки відомств: наркома освіти А. Луначарського, керівника Державного видавництва М. Мещерякова, заступника голови ДПУ І. Уншлихта і заступника Агітпропу ЦК Я. Яковлева.

Прийняте на тому засіданні рішення на роки визначило організаційні засади побудови та функціонування радянської цензури. У ньому говорилося: “а) визнати за необхідне об'єднання всіх видів цензури в одному центрі (при Народному комісаріаті освіти) з відокремленням під керівництвом ДПУ спостереження за друкарнями; б) на чолі всієї цензури повинна стояти одна особа, яка призначатиметься Наркоматом освіти з помічниками від військового відомства та ДПУ; в) доручити комісії у складі Луначарського, Рикова, Уншлихта та представника військового відомства розробити на

основі зазначеного вище проект положення протягом тижня; г) прийняти пропозицію Мещерякова та колегії Агітпровідділу ЦК про звільнення від цензури видань Держвидаву, партійно-радянської преси, Головополітосвіти, ЦК РКП та Комінтерну” [12, с. 42].

Уперше комісія зібралася 5 квітня 1922 р. задля затвердження “Переліку відомостей, що становлять таємницю та не підлягають розголошенню”, який складався з 23 пунктів. Згодом було розпочато роботу над самим Положенням про цензуру. Зауважимо, що всі члени комісії були переконані в необхідності існування цензури на той час, однак підходи щодо масштабів та методів цензурної політики були різними. Частина більшовицької інтелігенції, в тому числі й сам А. Луначарський, вважала таку тактику тимчасовою і вимушеною, виступаючи за її пом’якшення [8, с. 108].

28 квітня 1922 р. комісія зібралася востаннє. На засіданні було прийнято проект “Положення про цензуру”. Цензурний орган мав таку саму назву, як і раніше (у складі Держвидаву з листопада 1921 р.) – Головний комітет у справах друку (ГКД). Після засідання О. Риков вніс поправку, висловившись проти такої назви [Там само, с. 109].

Проект Положення складався із трьох глав. У першій визначалися завдання ГКД (недопущення появи у пресі агітації проти Радянської влади), у другій – функції ГКД (надання дозволів на право видання рукописів та попередній перегляд усіх матеріалів, призначених до друку), у третій – склад ГКД. Причому перші дві глави майже без змін увійшли до остаточної редакції Положення про Головліт. З приводу ж третьої виникли суперечки, пов’язані з тим, що військове відомство намагалося відстояти право керувати помічником, який призначався зі складу РСЧА та ДПУ. Крім того, Секретаріат ЦК повідомив О. Рикову, що Л. Каменев вносить пропозицію до “Положення про військову цензуру” щодо звільнення від цензури Академії наук та вищих навчальних закладів. В останніх відповідальність мали покласти на ректорів. Риков надіслав до Політбюро лист, у якому наголошував на недоцільності такої пропозиції. Зрештою, в результаті дебатів члени комісії дійшли висновку, що від цензури можна звільнити лише академічні видання [7, с. 249].

На засіданні Політбюро ЦК РКП(б) 18 травня 1922 р. в присутності В. Леніна, Л. Троцького, Й. Сталіна, Л. Каменєва, М. Томського, В. Молотова, М. Калініна була заслухана інформація О. Рикова щодо результатів діяльності міжвідомчої комісії. Остаточним результатом обговорень стало рішення Раднаркому від 6 червня 1922 р. про створення Головліту РСФРР, що проіснував під різними назвами до 13 квітня 1991 р. як головний легальний орган радянської цензури [8, с. 109–110].

Аналогічні декрети було затверджено й урядами України (29 серпня 1922 р.), Туркестану (11 грудня 1922 р.), Білорусії (5 січня 1923 р.), Азербайджану (22 квітня 1923 р.), Киргизії (25 квітня 1923 р.) [13, с. 181].

Керівний склад Головліту та порядок його призначення виглядав наступним чином: “На чолі Головного управління у справах літератури та видавництва стоїть завідувач, що призначається

Колегією Наркомату освіти, та два помічники, узгоджені з Реввійськрадою Республіки та Державним політичним управлінням, що перебувають у підпорядкуванні як завідувача, так і відповідного органу за приналежністю” [14, с. 36]. Тобто помічники завідувача Головліту призначалися колегією Наркомату освіти, але підпорядковуються не тому органу, що їх призначив, а “відповідному”, тобто РВРР та ДПУ.

9 червня 1922 р. Секретаріат Раднаркому отримав телефонограму від Наркомату освіти, у якій повідомлялося про перейменування Головного комітету у справах друку на Головне управління у справах літератури та видавництв (Головліт) [7, с. 253].

23 червня 1922 р. Положення про Головліт було опубліковано в пресі.

У Положенні зазначалося: “З метою об’єднання всіх видів цензури друкованих творів створюється Головне управління у справах літератури та видавництв при Наркоматі освіти та його місцеві органи при губернських відділах народної освіти. На Головліт та його місцеві органи покладається: а) попередній перегляд усіх призначених до опублікування творів – періодичних, нот, карт; б) укладання списків друкованих творів, визнаних забороненими. Головліт забороняє видання та розповсюдження творів, які: а) містять агітацію проти радянської влади; б) розголошують військові таємниці республіки; в) збурюють громадську думку; г) розпалюють національну ворожнечу та релігійний фанатизм; д) мають порнографічний характер” [9, с. 32–33].

Від цензури звільнялися видання Комінтерну, губкомів РКП(б) й загалом вся комуністична партійна преса, видання Держвидаву, Головополітосвіти, Академії наук. На Головліт також було покладено нагляд за друкарнями, боротьба з підпільними виданнями, боротьба з перевезенням через кордон забороненої літератури. Завідувачі друкарень, під страхом притягнення до судової відповідальності зобов’язані були неухильно слідкувати за тим, щоб твори, які друкуються у їхніх друкарнях, мали візу з дозволом Головліту [Там само].

Необхідно звернути увагу на особливий пункт положення, в якому говорилося, що рішення Головліту Російської Федерації з перших днів його існування мали поширюватися на територію України – Київ, Харків, Одесу та інші губернські міста [5, с. 85].

Таким чином, перелік заборон на видання та поширення друкованих творів, зафіксований у положенні про Головліт, був досить звичним для тієї цензурної системи, що вже існувала до його створення. Щоправда, у даному положенні обмеження та заборони були значно краще структуровані. Сам же новостворений Головліт був офіційно затверджений Раднаркомом, а його діяльність регламентовано та легалізовано відповідними державними інституціями. Щойно організована цензурна установа відрізнялася також від попередників за рівнем підпорядкованості. Цензурні інституції, що діяли раніше, зокрема політвідділ Держвидаву та Головне управління у справах друку, були складниками Держвидаву РСФРР. Головліт було створено як інститут, рівний за рангом Держвидаву. Крім того, у положенні вказувалося, що колегія Головліту, до якої входили завідувач з

помічниками, призначалася колегією Наркомату освіти. Практично ж склад цієї колегії до середини 1920-х рр. затверджувався органами ЦК партії, а вже потім дублювався постановою Наркомату освіти.

Процес формування колегії Головліту розпочався 13 липня 1922 р., коли заступник завідувача Агітпропвідділу ЦК РКП(б) Я. Яковлев вніс на розгляд Секретаріату пропозицію затвердити Головний комітет у справах друку в складі: Мещеряков – голова, Лебедєв-Полянський – його заступник, Етінгоф – від військового відомства, Ашмарін – від ДПУ. Дану пропозицію було у терміновому порядку розглянуто і схвалено на засіданні Секретаріату ЦК РКП(б) 14 липня, а через два тижні, 29 липня 1922 р. Президія колегії Наркомату освіти продублювала це рішення постановою за №404, затвердивши де-юре вищезазначений персональний склад Головліту [7, с. 260].

Коли колегія Головліту була сформована, виявилось, що в ній не знайшлося місця для представника ЦК РКП(б). Фактично, представника ЦК не було у Головліті до грудня 1922 р. Рішення про введення до складу Головліту завідувача підвідділу друку Агітпропу ЦК РКП(б) (на той час ним був І. В. Вардін) було прийнято 14 грудня 1922 р. на засіданні Секретаріату ЦК РКП(б) [Там само, с. 264].

Таким чином Головліт РСФФР об'єднав усі відомі на той час види контролю над інформаційними потоками, які існували відкрито. З-поміж інших цензурних органів Головліт вирізнявся розширеним обсягом функцій та повноважень. Після створення Головліту, підпорядкованого вищому партійно-державному керівництву Російської республіки, цензурування відбувалося на основі його інструкцій, циркулярів і розпоряджень. Причому сутність та зміст цензурної політики визначали партійні органи, а саме: ЦК РКП(б) та його структурні підрозділи – Політбюро, Секретаріат та Оргбюро. Важливим елементом у системі радянської цензури були карально-репресивні органи.

Отже, система більшовицької цензури була породжена характером більшовицької влади, її постійним прагненням мати повну монополію на істину. Факт організації Головліту РСФФР у 1922 р. можна розглядати не як поворотний момент, а як логічне продовження політики більшовицької влади відносно культури та в сфері ідеології. Безпосередній контроль з боку ЦК партії вказує на політичний аспект контролю за інформаційними потоками, що свідчить про встановлення політичної цензури, спрямованої передовсім, на забезпечення та обслуговування інтересів влади.

Список використаних джерел

1. Блюм А. В. За кулисами “Министерства правды”. Тайная история советской цензуры. 1917–1929 гг. / Блюм А. В. – СПб.: Академический проект, 1994. – 319 с.
2. Жирков Г. В. История советской цензуры: период “комиссародержавия” (1917–1919 гг.) / Г. В. Жирков // Вестник С-Пб. Ун-та. – Серия 2. История, языкознание, литературоведение. – 1994. – Вып. 1 (№2). – С. 82–92.
3. Молчанов Л. А. Пресса в зеркале истории (о деятельности центральных органов “белой” Сибири в годы Гражданской войны (1918–1920 гг.)) / Л. А. Молчанов // Библиотека. – 1998. – №8. – С. 74–76.; Горяева Т. М. Радио России. Политический контроль радиовещания в 1920-х – начале 1930-х годов. Документированная история / Горяева Т. М. – М.: РОССПЭН,

2000. – 175 с.

4. Білокін С. На полицях спецфондів у різні роки / С. Білокін // Слово і час. – 1990. – №1. – С. 69–76.; Ченцов В. В. Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки / В. В. Ченцов. – Тернопіль, 2000; Шаповал Ю. ЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи / Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. – К.: Абрис, 1997. – 608 с. – (НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського).
5. Бабюх В. А. Політична цензура в Україні в 1920–1930-х рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Бабюх Віталій Антонович. – К., 2007. – 290 с.
6. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР – УРСР (1917–1990 рр.) / Федотова О. О. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 350 с.
7. Зеленов М. В. Аппарат ЦК РКП(б) – ВКП(б), цензура и историческая наука в 1920-е годы / Зеленов М. В. – Нижний Новгород, 2000. – 540 с.
8. Измолик В. Руководство РКП(б) и организация советской цензуры / В. Измолик, Б. Павлов // Цензура в России: история и современность. Сборник научных трудов. Вып. 1. – СПб.: Рос. нац. б-ка, 2001. – 271 с.
9. Цензура в Советском Союзе. 1917–1991. Документы / [сост. А. В. Блюм]. – М.: РОСПЭН, 2004. – 576 с. – (Серия “Культура и власть от Сталина до Горбачева. Документы”).
10. Государственный архив Российской Федерации. – Ф.Р.–395. – Оп. 1. – Д.96. – 47 л.
11. Власть и художественная интеллигенция. Документы ЦК РКП(б)–ВКП(б), ВЧК–ОГПУ–НКВД о культурной политике 1917–1953 / [под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. А. Артизов, О. Наумов]. – М.: Международный фонд “Демократия”, 2002. – 872 с. – (Серия “Россия. XX век. Документы”).
12. Большая цензура: Писатели и журналисты в стране Советов. 1917–1956 / [под общ. ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. Л. В. Максименков]. – М.: МФД; Материк, 2005. – 752 с. – (Серия “Россия. XX век. Документы”).
13. Горяева Т. М. Политическая цензура в СССР. 1917–1991 гг. / Горяева Т. М. – М.: РОССПЭН, 2002. – 400 с.
14. История советской политической цензуры. Документы и материалы / [сост. Т. М. Горяева, Д. Л. Бабиченко и др.]. – М.: РОССПЭН, 1997. – 672 с.

Reference

1. Blium A. V. Za kulisami “Ministerstva pravdy”. Tainaia istoriia sovetskoi tsenzury. 1917–1929 hh. / Blium A. V. – SPb.: Akademicheskii projekt, 1994. – 319 s.
2. Zhyrkov H. V. Istoriia sovetskoi tsenzury: period “komiysaroderzhaviiia” (1917–1919 hh.) / H. V. Zhyrkov // Vestnik S-Pb. Un-ta. – Seriiia 2. Istoriia, yazykoznanie, literaturovedenie. – 1994. – Vyp. 1 (№ 2). – S. 82–92.
3. Molchanov L. A. Pressa v zerkale istorii (o deiatelnosti tsentralnykh orhanov “beloi” Sibiri v hody Hrazhdanskoi voiny (1918–1920 hh.)) / L. A. Molchanov // Biblioteka. – 1998. – № 8. – S. 74–76.; Horiaeva T. M. Radio Rossii. Politicheskii kontrol radioveshchaniia v 1920-kh – nachale 1930-kh hodov. Dokumentirovannaia istoriia / Horiaeva T. M. – M.: ROSSPEN, 2000. – 175 s.
4. Bilokin S. Na polytsiakh spetsfondiv u rizni roky / S. Bilokin // Slovo i chas. – 1990. – №1. – S. 69–76.; Chentsov V. V. Politychni represii v radianskii Ukraini v 20-ti roky / V. V. Chentsov – Ternopil, 2000; Shapoval Yu. ChK–HPU–NKVD v Ukraini: osoby, fakty, dokumenty / Shapoval Yu., Prystaiko V., Zolotarov V. – K.: Abrys, 1997. – 608 s. – (NAN Ukrainy; Instytut ukrainskoi arkhеоhrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho).
5. Babiukh V. A. Politychna tsenzura v Ukraini v 1920–1930-kh rr.: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / Babiukh Vitalii Antonovych. – K., 2007. – 290 s.
6. Fedotova O. O. Politychna tsenzura drukovanykh vydan v USRR – URSR (1917–1990 rr.) / Fedotova O. O. – K.: Parlamentske vyd-vo, 2009. – 350 s.
7. Zelenov M. V. Apparat TsK RKP(b) – VKP(b), tsenzura i istoricheskaia nauka v 1920-e hody / Zelenov M. V. – Nizhnii Novhorod, 2000. – 540 s.
8. Izmozik V. Rukovodstvo RKP(b) I orhanizatsiia sovetskoi tsenzury / V. Izmozik, B. Pavlov // Tsenzura v Rossii: istoriia i sovremennost. Sbornik nauchnykh trudov. Vyp. 1. – SPb.: Ros. nats. b-ka, 2001. – 271 s.
9. Tsenzura v Sovetskom Soiuze. 1917–1991. Dokumenty / [sost.

A. V. Blium]. – M.: ROSPEN, 2004. – 576 s. – (Seriiia “Kultura i vlast ot Stalina do Horbacheva. Dokumenty”).

10. Hosudarstvennyi arkhiv Rossiiskoi Federatsii. – F.R.–395. – Op.1. – D. 96. – 47 l.

11. Vlast y khudozhestvennaia intellihentsiia. Dokumenty TsK RKP(b)–VKP(b), VChK–OHPU–NKVD o kulturnoi politike 1917–1953 / [pod red. akad. A. N. Yakovleva; sost. A. Artizov, O. Naumov]. – M. : Mezhdunarodnyi fond “Demokratiia”, 2002. – 872 s. – (Seriiia “Rossiia. XX vek. Dokumenty”).

12. Bolshaia tsenzura: Pysately i zhurnalisty v strane Sovetov. 1917–1956 / [pod obshch. red. akad. A. N. Yakovleva; sost. L. V. Maksimenkov]. – M. : MFD: Materik, 2005. – 752 s. – (Seriiia “Rossiia. XX vek. Dokumenty”).

13. Horiaeva T. M. Politicheskaiia tsenzura v SSSR. 1917–1991 hh. / Horiaeva T. M. – M. : ROSSPEN, 2002. – 400 s.

14. Istoriia sovetskoi politicheskoi tsenzury. Dokumenty i materialy / [sost. T. M. Horiaeva, D. L. Babichenko y dr.]. – M. : ROSSPEN, 1997. – 672 s.

Pozdniakova I. S., candidate in historical sciences associate professor department of world history Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko (Ukraine, Kirovograd), pozdnyakova@ukr.net

To history of creation of Main administration in matters of literature and publishing houses RSFSR – organ of soviet political censorship

The article is devoted research of censorial policy in soviet Russia of period of centralization of control system and control after informative streams.

Keywords: *censorship policy, soviet censorship, ideological control, Glavlit.*

Позднякова И. С., кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории, Кировоградский государственный педагогический университет им. Владимира Винниченко (Украина, Кировоград), pozdnyakova@ukr.net

К истории создания Главного управления по делам литературы и издательств РСФСР – органа советской политической цензуры

Исследовано цензурную политику в советской России в период централизации системы управления и контроля над информационными потоками.

Ключевые слова: *цензурная политика, советская цензура, идеологический контроль, Главлит.*

* * *

УДК 324(477)

Гай–Нижник П. П.

доктор історичних наук, академік Української академії наук, завідувач відділу історичних студій, Науково–дослідний інститут українознавства (Україна, Київ), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

Україна довоєнна: алогізм плутократії та становлення нової нації

Аналізуються основні ознаки внутрішнього розвитку політичної системи України в період від 1991 по 2014 роки, протиріччя суспільно–політичного життя та нового етапу формування громадянського суспільства й становлення нації. Вказується на загальні потреби у кардинальних змінах в країні, якісні зміни засад і критеріїв фундаментальних основ держави, докорінних змін державно–політичної системи та необхідності зміни політичної еліти, її морально–етичних норм та усвідомлення державного будівництва і національного розвитку.

Ключові слова: *політична система, українська державність, державотворення, становлення нації.*

Логіка подій, що відбуваються в нашій країні та навколо неї, історичні перетворення, що тривають у суспільному середовищі, й закономірності еволюційно–цивілізаційного процесу світового розвитку, вказують на те, що на межі 2015–2016 років має завершитися перший період в історії новітньої української державності. Цей 25–річний відрізок історії країни (1991–2016 рр.) супроводжувався фактично безперервними процесами внутрішньої соціальної та

світоглядної боротьби, пошуком самоусвідомлення та національної ідеї.

Народження національної держави з надією та вірою в серцях мільйонів на заслужений добробут та квітучу й міцну країну натомість трансформувалося у практично перманентний процес виживання пересічних мільйонів на принизливому тлі казкових палаців одиниць!

Початок шляху побудови національної державності, врешті, за президенства В. Януковича звівся до її номінальної імітації й перетворення на квазідержаву узаконеного злочину та свавілля. Та, попри все, Революція Гідності засвідчила про завершальну стадію формування громадянського суспільства, становлення новітньої української нації та наближення нового періоду в історії України, початок якого лише ненадовго відтермінувала війна з Росією.

Втім, вже тепер час оглянутися й узагальнити, якими характерними ознаками був позначений цей початковий період, що явно затягнувся у своїх хронологічних межах.

Понад двадцятирічний шлях України у своїй сучасній історії він, безумовно, відзначний монотонним і цілеспрямованим процесом становлення та, в підсумку, удержавлення і кооперації (злиття) нових бюрократично–корумпованої, кримінально–мафіозної та космополітично–олігархічної складових новітньої плутократичної системи влади. Увесь цей час тривала жорстка, іноді безжально–жорстока, боротьба за цю владу і за розподіл–володіння надрами, ресурсами, благами, рухомим–нерухомим майном та територіями між трьома–чотирма кланами, зрощеними й спорідненими єдиним процесом формування цього новітнього плутократичного неофеодалізму. Водночас відбувався монотонний псевдополітичний перебіг клонування зацикленої круговою порукою суспільно–політичної та державно–адміністративної верхівки (т.зв. еліти) та відкритими й прихованими війнами на винищення між кланами (із вимушеними тимчасовими, проте недовготривалими, удаваними перемир'ями) з метою опанування повною владою та подальшим тотальним перерозподілом власності.

Врешті за понад двадцять років так і не відбулося істотних економічних зрушень, натомість наявна дійсність відзначна стагнацією виробництва та невпровадження у нього наукових технологій, застій розвитку народного господарства тощо. Економіку ж було спрямовано на отримання у короткотривалій термін щонайбільших визисків, коли державні фінансово–економічні інтереси розглядалися в ототожненні, у контексті та в орбіті політико–майнових амбіцій й капіталовласень приватних банківсько–промислових чи торговельно–господарчих груп, протиборчих кримінально–олігархічних кланів та їхніх легальних і прихованих (“смотрящих”) представників в системі державної влади та управління.

З року в рік зростала нівеляція (на фоні вищевказаних процесів) ролі, функції та значення держави та її інституцій, яка слугувала лише номінальною та офіційною псевдоправовою інституалізацією механізмів та інструментів тиску, сили й узаконення владарювання певного клану на внутрішньоукраїнському та міжнародному рівні.